

## **Rendszerváltáskori helyzetek\***

*Siklósi-Dutkay Zoltán*

*Adam Burakowski – Aleksander Gubrynowicz – Pawel Ukielski:  
1989 – A kommunista diktatúra végnapjai Közép- és Kelet-Európában  
Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk, 2014, p. 455  
ISBN: 978-615-5475-03-0 (Hardback)*

Csu En-laj egykori kínai miniszterelnökről világszerte elterjedt, hogy egy külföldi újságíró az 1789-es francia forradalom értékelését firtató kérdésére azt válaszolta: „Ezt még korai lenne megmondani.” E sajátos keleti bölcsesség segít megvilágítani azt a dilemmát, hogy történelmi távlat-e a kommunizmus sokak szerint megdőbentően gyorsan végbement összeomlása óta eltelt negyedszázad.

A kötet három, rendkívül felkészült, szinte egykorú politológus, történész, jogász szerzője kamaszkoruk hajnalán tapasztalhatta, hogy mennyire felgyorsul az eddig ólomlábakon járó idő, egyetlen évre milyen sok változás esik. Széthullt az egykor szilárdnak hitt világrendszer és vele együtt a kommunista eszmevilág. Évtizedeken át sulykolt ideológiai alapvetések hullottak a semmibe, vörös borítójú párttagkönyvek végezték a szemetesek alján.

Az élvezetesen megírt, jegyzetapparátussal ellátott, kiválóan megszerkesztett, eredeti nyelven hat évvel ezelőtt megjelent könyv az államszocializmusból a kapitalizmusba való átmenet története, amely minden érintett országgal – Lengyelország, Magyarország, Csehszlovákia, NDK, Románia, Bulgária – nosztalgikus felhangok mellőzésével, minden részletre kiterjedően foglalkozik. Albánia, Jugoszlávia és a tábornok vezető Szovjetunió rendszerének változását – azok sajátos, az említett országétól eltérő formái miatt – nem tárgyalja. A könyv bővített, frissített magyar kiadása az eseményeket a 2010-es évek elejéig követi mély szakmaisággal, ugyanakkor olvasmányosan.

A szerző-triumvirátus szerint a kommunista világrendszer krízise az 1970-es évek közepétől megállíthatatlanul növekedett, és az elsősorban a gazdasági működésképtelenség okozta agónia elhúzódásához – a Szovjetunió gazdag nyersanyagforrásainak kiaknázásán túl – jelentősen hozzájárultak a nyugati hitelek. A tárgyalat

---

\* Jelen cikk a szerző nézeteit tartalmazza, és nem feltétlenül tükrözi a Magyar Nemzeti Bank hivatalos álláspontját.

*Siklósi-Dutkay Zoltán a Magyar Nemzeti Bank vezető szakértője. E-mail: siklosiz@mnk.hu.*

totalitárius rendszerek szükségszerűen bekövetkező összeomlásának előidézőiként a következőket jelölték meg a könyv írói: a krónikusan működésképtelen, központi-lag irányított gazdaság; a műszaki fejlődést akadályozó innovatív készség alacsony színvonala; a két világrendszer között zajló fegyverkezési verseny; a gazdasági nehézségekkel párhuzamosan növekvő, egyre nagyobb mértéket öltő társadalmi válság és ennek kihatásaként az emberek demoralizálódása, a bűnözés, az alkoholizmus, az apátia terjedése.

A különleges látásmóddal rendelkező könyv fontos erényének tartom, hogy tartózkodik a témáról szóló tanulmányok unalomig ismert közhelyeitől. Nem kezeli a Közép- és Kelet-Európai térséget egységes egészként, árnyaltan mutatja be az egyes államok rendszer-váltáskori helyzetét, a csak rájuk jellemző történéseket. Érzékletes leírásokban is bővelkedik a kötet, például amikor a Kárpátok Géniusának, Ceaușescunak dicstelen bukását taglalja.

A hazai olvasók számára talán legérdekesebb az a fejezet, amelyben az egyik társ-szerző, Gubrynowicz elemzi „*Puha diktatúrából elhúzódo rendszerváltás*” alcímmel a magyarországi eseményeket. Pontos képet ad arról a térségre is oly jellemző folyamatról, amelyre különösen igaz volt, hogy a bátortalan reformok csak késleltetni tudták a rezsimben rejlő belső ellentmondások felszínre kerülését, a bukást azonban semmiképp nem tudták megakadályozni. A kádárizmus a többi szocialista országtól eltérő alattvalókra vágyott. Az emberek mindennapi életéből kivonta a politikát, nem erőltette a kommunista ideológiát, kevésbé volt hazafias, irtózott a nacionalizmustól, cserébe a kisemberek nyugati szemmel számalmas jólétének növelésével törődött, akiket nem érdekelt a múlt, nem izgatott a jövő. A kölcsönökkel biztosított viszonylagos jólét miatt az országban még a nyolcvanas években sem került sor sztrájkokra, a második gazdaság beindítása pedig egy ideig oldotta a – szocialista tábor többi államában egyre erőteljesebbé váló – társadalmi feszültségeket.

Miközben a szerzők segítségével feltérképezzük a szocialista tábor összeomlásához vezető utat, számos kérdés merülhet fel bennünk. Sikerült-e az egykori béketábor országainak végérvényesen felszámolnia a kommunizmus súlyos örökségét, vagy még ez a folyamat korántsem fejeződött be? Elég komolyan vesszük-e az évtizedeken keresztül lefojtott, mostanában fel-feltörő nacionalizmus erejét, Közép- és Kelet-Európa évszázados átkát? A rendszerváltozás sikernek vagy kudarcnak minősül? Olyan válaszra váró kérdések ezek, amelyek miatt a több mint százmillió kelet-európai számára bizony súlyos örökség a – gyakran Janus arcúként emlegetett – rendszerváltozás.

Jelképesnek tekinthető, hogy a nyolcvanas évek elején rövid időn belül három főtítkárárt is eltemette a Szovjetunió. A gyászszertartásokat a csatlós országokban is közvetítették, és ekkor néhányakban már felsejlett, hogy a kommunista vezérkar

tulajdonképpen gyászmenetét belátható időn belül követheti a kommunista rendszer allegorikus halotti menete.

Kétségtelen tény, hogy 1989 korszakhatár, mérföldkő, lélektani fordulópont, vagy, ahogy némi pátosszal emlegetni szokás, annus mirabilis, a csodák éve. Régióink nem csupán a kommunizmustól, hanem egy idegen hatalomtól is megszabadult, művi úton létrehozott államok estek szét, a geopolitikai erőviszonyok végképp megváltoztak, mélyreható reformok kezdődtek meg az utódállamokban, és ami minden vita ellenére a legfontosabb: a szabadságot is elhozta 1989, ami ezt az esztendőt 1848-hoz teszi hasonlónak.

1989-ben megtörtént az elképzelhetetlen.